

- TERŽAN, B. 2011, Hallstatt Europe: Some aspects of religion and social structure. – V: G.R. Tsetschladze (ur.), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millennium BC*. Colloquia Antiqua 1, 233–264.
- TOMEDI, G. 2002, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög. Die Altgrabungen von 1883 bis 1892*. – Archaeolingua 14.
- URBAN, O.H. 2000, *Der lange Weg zur Geschichte. Die Urgeschichte Österreichs*. V: H. Wolfram (ur.), Österreichische Geschichte bis 15. v. Chr.
- VOJAKOVIĆ, P. 2008, Starejšeželeznodobna gomila z Vrtičnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem / The Early Iron Age tumulus from Vrtičnjak above Tupaliče near Predvor, Slovenia. – *Arheološki vestnik* 59, 149–188.
- WEDENIG, R. 2005, Zehn Jahre Gräberarchäologie in Führholz – eine Zwischenbilanz. – V: R. Wedenig (ur.), *Hallstattkultur im Trixnertal*. – Begleitheft zur Ausstellung in Völkermarkt und Klagenfurt 2005, 19–33.

Goranka Lipovac Vrkljan, Ana Konestra in Anamarija Eterović Borzić (ur.): *Roman Pottery and Glass Manufactures. Production and trade in the Adriatic region and beyond. Proceedings of the 4th International Archaeological Colloquium (Crikvenica, 8-9 November 2017)*. Archaeopress Roman Archaeology 94, Oxford 2022. ISBN 978-1-80327-368-6. 375 str.

Od leta 2008 so v triletnih presledkih potekali mednarodni arheološki simpoziji v Crikvenici na Hrvaškem, kjer smo se srečevali raziskovalci rimskega lončarstva in steklarstva v širši jadranski regiji. Začetni zagon je spodbudilo odkritje rimske lončarske delavnice v tem obmorskem kraju leta 2004. Prijetna in vedno bogato obiskana srečanja so stkala številna poznanstva in sodelovanja med hrvaškimi, italijanskimi, slovenskimi, madžarskimi, francoskimi in avstrijskimi arheologi. Srečanja so bila posvečena analizi odkrite lončarske delavnice in njene vloge v rimskem imperiju ter eksperimentalnim, arheometričnim, tipološkim, topografskim in distribucijskim analizam rimskega lončarstva v regiji. Pod taktirko Goranke Lipovac Vrkljan in njene ekipe mlajših sodelavcev je nastal tudi zbornik zadnjega srečanja leta 2017 z 31 prispevki.

Zbornik je razdeljen na tri glavne skupine prispevkov, med katere sicer ne spada prvi članek Martine Blečić Kavur o fibulah z izkopavanj na lokaciji Igralište v Crikvenici. Predstavljen je bil namreč že na simpoziju leta 2011 v okviru analize drobnega gradiva teh izkopavanj.

Prvi sklop prispevkov je posvečen vlogi krajinskih značilnosti, kopenskih, rečnih in pomorskih poti v lončarstvu ter distribuciji lončarskih izdelkov v rimskem času. Tako Goranka Lipovac Vrkljan, Ana Konestra in Fabian Welc analizirajo transportne poti, predvsem lokacijo pristanišča, pomorske poti in cestno infrastrukturo v zaledju crikveniške delavnice, ki so služile za razpošiljanje izdelkov po regionalnem trgu ter za organizacijo dobave surovin.

Sledi prispevek Iris Bekljanov Zidanšek, Petre Vojaković in Tine Žerjal o jantarni poti med Caput Adriae in Ljubljansko kotlino. Na podlagi uvoženih lončarskih izdelkov avtorice analizirajo zgodnjo trgovsko mrežo italjskih trgovcev v poznorepublikanskem obdobju. Pred-

stavljeno je gradivo severnojadranskih obalnih emporijev (npr. lokacije Bolniška ulica v Piranu) in postojank italjskih trgovcev ob jantarni poti – kakor sta lokacija Mandrga na prelazu Okra in najdišče Stara pošta v Navportu, kjer se začena notranja rečna komunikacija po reki Ljubljanici do prazgodovinske Emone.

Carla Corti poveže različne gospodarske dejavnosti antične Mutine (današnje Modene), npr. pridelavo volne in tkalstvo z lončarstvom, oboje izpričano v antičnih virih. Ob tem predstavi najstarejšo proizvodnjo (poznorepublikanskih) oljenk, ki posnemajo pergamonske in efeške vzore, v Campi Macri (Magreta pri Modeni), kjer so potekali letni nadregionalni sejmi živine (predvsem ovc) panitalskega pomena. Veliko trgovsko ali sejmsko religiozno središče, deloma povezano z vzhodnimi centri, kakor je Delos, je očitno dalo impulz tudi lončarstvu – v okviru tega se je razvila prodaja oljenk širših razsežnosti.

Cristina Mondin je raziskala sledi glinokopov ali zajem gline kot primarne surovine rimskega lončarstva in opekarstva v severni Italiji. Omembe v ikonografskih in literarnih antičnih virih rečnih in nižinskih glinokopov se ujemajo z novimi odkritji.

Dolgoletna arheološka izkopavanja ter dendrokronološke in antrakološke analize lončarskih peči za amfore v delavnici Loron na Hrvaškem predstavljajo glavni raziskovalci v zadnjih letih: Courinne Rousse, Christophe Vaschalde, Gaetano Benčić in Davor Munda. S popolnim izkopom četrte peči leta 2017 se je potrdilo vedenje o organizaciji delavnice in delovnih postopkih, več pozornosti je bilo namenjene strategijam nalaganja kuriva v peč in sistematičnim analizam ostankov oglja, ki so pokazale na načine pridobivanja lesa in dolžino sušenja, različne drevesne vrste ter datiranje zadnje uporabe peči v konec 3. oz. začetek 4. stoletja. To je potrdilo dosedanje raziskave amfor.

Maja Grisonic in Nikolina Stepan predstavita podvodne najdbe in raziskave v Caski in Novalji na Pagu, kjer se domneva lokalna proizvodnja amfor Dr. 6B, Dr. 2–4 in lokalnih tipov Caska 1. Lokalno proizvodnjo bi potrjevali tudi žigi na opekah in amforah oseb senatorskega ranga med cezarijskim in tiberijskim časom, ki so omejeni na Pag.

Gradivo podvodnega rekognosciranja zalivov Havišće in Lokvišća ter rta Ertak na Jadranovem (avtorji Igor Borzić, Mate Parica, Mato Ilčić in Tea Rosić) je tipično za vzhodnojadranski areal (različne rimske amfore z odlomkom amfore Crikvenica tip 5 in srednjeveško gradivo).

Zato pa toliko bolj buri domišljijo zadnji tovor ladje z brodoloma iz začetka 2. stoletja ob otočku Sv. Petar pri Iloviku. Irena Radić Rossi in Bridget Buxton opišeta že znano sestavo z amforami z ravnim dnom, kretskimi amforami in vinskimi amforami Dr. 2–4 ter drugo keramiko, izpostavita pa izjemne kose bronastega in steklenega posodja. Z rekonstrukcijo dogodkov pred potopitvijo utemeljita domneve o povezavi z znanim bronastim kipom Apoksiomena, odkritim ob otoku Vele Orjule.

Opekarstvo je tema drugega sklopa prispevkov, ki se začena s pregledom opekarstva in lončarskih peči v Viminaciju (Ljubomir Jevtović in Ilija Danković). Alexandra Dolea predstavi tako fakturne skupine kakor tipološke oblike opek na najdišču Labraunda v Turčiji. Ranko Starac se posveti najdišču Cickini pri Malinski na otoku Krku, kjer predstavlja zanimivost poznorimske proizvodnje stenskih opek z različnimi valovnicami in upodobitvami ptic.

Med gradivom z Velike Mrdakovice pri Šibeniku Toni Brajković predstavi žige na opekah, med katerimi prevladujejo žigi delavnic (Pansiana) iz delte Pada, na amforah, pokrovnih za amfore, pečatnih oljenkah, sigilati in steklenicah.

V zadnji, najobsežnejši sklop spadajo preostale keramološke in steklarske analize. Armand Desbat, Valentina Mantovani, Eleni Schindler Kaudelka in Roby Stuari so raziskali povezave med izdelovalci kozarcev Aco, ki so svoje izdelke označevali z imenom Hilarvs (Aco). Z arheometričnimi analizami in kalupi so potrjene delavnice La Muette in Loyasse v Lyonu in Saint-Romain-en-Gal v Vienne v Galiji. Primerjava s primerki iz severne Italije in s Štalenske gore kaže na samostojne proizvodne obrate v Padski nižini (vsaj dva, tudi z drugačno kemično-mineraloško sestavo od ronskih izdelkov). V zadnji četrtini 1. stoletja pr. n. št. se je tako več nepovezanih lončarjev podpisovalo z istim imenom Hilarvs, ki je bilo pogosto za sužnje v rimskem svetu.

Z revizijo galske sigilate v zbirki Museo Archeologico Nazionale di Aquileia je Patrizia Donat opravila študijo oblik, žigov, figurativnih motivov in posameznih proizvodenj. Prek trgovskih poti po reki Pad so prispele južnogalske sigilate že v tiberijskem času, toda glavnina primerkov spada v neronsko-flavijski čas vse do zadnjih dveh desetletij 1. st. V prvi polovici 2. st. se jim pridruži še v manjši meri srednjegalska, medtem ko so vzhodnogalske delavnice, ki so delovale med sredino 2. in sredino 3. st., le poredko zastopane.

Valentina Mantovani predstavi na novo odkrite kontekste iz Verone s primerki trevirske keramike s kovinskim leskom (ceramica metallescente/ceramique mettallescente), kar ni pogosto na območju južno od Alp. Pokojnica v uličici Vicolo Calcirelli je pripadala veronski mestni eliti 3. stoletja z zvezami v Porenju, morda je bila priseljena.

Galske amfore v Deseti regiji analizirata Andrea Cipolatto in Giuseppe Indino.

Zanimivi primerki redukcijsko žgane severnoitalske sigilate (reliefna in gladka) so povezani tudi z našim območjem. Valentina Mantovani, Eleni Schindler Kaudelka, Roby Stuari, Émilie Mannocci in Carla Corti navedejo več znanih primerkov, za katere ne moremo več le domnevati vpliva močnega ognja ali požara na stanje odkritih najdb. Čeprav pogosto skromna, se črna produkcija pojavlja med različnimi sigilatnimi produkcijami celotnega imperija (t. i. moda "rouge et noir"). Vzroki so lahko različni, v severni Italiji se v avgustejsko-tiberijskem času zadnji izdihljaji keramike s črnim premazom prepletajo oblikovno in časovno z novo modo rdeče sigilate.

Študijo številnega vzhodnosredozemskega finega posodja (vzhodna sigilata A, B, C; korintska reliefna keramika) z izkopavanj kanala Anfora leta 1988 v Akvileji sta opravili Paola Maggi in Paola Ventura. Repertoar se ujema z gradivom, ki se odkrije v agru Akvileje in Tergesta tudi v Sloveniji.

Marina Ugarković in Ranko Starac prikažeta helenistično keramiko iz poznolatskih kontekstov, izkopanih v bližini Porta Pisana v mestu Krk. Zanimiv prikaz finega namiznega posodja z različnimi premazi od 4. do 1. st. pr. n. št. zajema odlomke južnoitalske geometrijske ali linijske keramike, rdečefiguralno keramiko (morda apulske izdelave), odlomke keramike Gnathia in druge slikane keramike, keramike s črnim premazom in njene različice keramike s

sivim premazom, zgodnje keramike z rdečim premazom in reliefne helenistične keramike (italo-megarske čaše različnih proizvodenj). Veliko odlomkov omenjenih zvrsti kaže na izvor v južnem Jadranu, na območju današnje Albanije, južne Italije ter na jadranskih otokih in grških kolonijah, kakor je Issa. Najmlajši izdelki so lahko produkt delavnic s srednjeitalskih jadranskih obal ali iz severne Italije.

Namizni lonci z dvema ročajema in čašastim ustjem, znani tudi kot Hoenigtopf, iz škarta delavnice v Crikvenici so predmet raziskave Ivane Ožanić Roguljić. Analize različnih vsebin na drugih lokacijah so pokazale tudi na shrambno, morda celo transportno funkcijo posod za sadje, garum (*altec*), med idr.

Sledita kratka pregleda keramičnega gradiva iz antičnega Siculi (Ivanka Kamenjarin) in rimske vile Bunje na otoku Braču (Emmanuel Botte, Kristina Jelinčić Vučković, Ana Konestra in Ivana Ožanić Roguljić).

Zadnji sklop prispevkov je posvečen antičnemu steklu. Začenjata Tania Chinni in Enrico Cirelli s prispevkom o proizvodnji in distribuciji poznoantičnega stekla in finega posodja v pokrajini Romagna med 2. in 7. st.

Irena Lazar se posveti izjemni seriji posod intenzivno obarvanega stekla s cestne postaje Romula. Skupino karakterizirajo izredno natančni profili, izdelani s šablonami, ki posnemajo oblike sigilatnega posodja. Pojavljajo se v plasteh od avgustejskega obdobja do sredine 2. st.

Ivana Jadrić-Kučan predstavi različne steklene jagode iz amfiteatra in vojaškega tabora v Burnumu; Timka Alihodžić grob 45 zadrške nekropole s steklenim askosom; Anamarija Eterović Borzić in Igor Borzić pa grob 7 poznolatske nekropole gradišča Kopoilu na otoku Korčula, v katerem so našli droben balzamarij in številne steklene jagode (datirane v čas med 3. in 1. stoletjem pr. n. št.).

Knjigo zaključujeta prispevek Bartula Šiljega in Kristine Turkalj o steklenih najdbah z najdišča Lokvišče (pri Jadrانovem) ter predstavitev Monike Petrović o izkušnjah konserviranja in restavriranja arheološkega stekla v Arheološkem muzeju Istre v Puli.

Tina Žerjal

Emilio Marin, Marc Mayer, Gianfranco Paci: *Corpus inscriptionum Naronitarum II*. Ichnia 15. Macerata, Edizioni TORD 2020. ISBN 978-88-9846-40-4. 550 str. ter številne fotografije in karte.

V uveljavljeni monografski seriji Univerze v Macerati, *Ichnia*, je pred tremi leti izšla druga knjiga rimskih napisov pomembnega rimskega mesta v Dalmaciji, Narone (Vid pri Metkoviću), ki je bilo že v času pred prihodom Rimljanov pomemben grški emporij. Prva knjiga, objavljena 21 let pred to, obravnava napise, vzidane v Erešev stolp (E. Marin, M. Mayer, G. Paci, I. Rodà, *Corpus inscriptionum Naronitarum I: Erešova kula – Vid*, Macerata, Split 1999). Ta stolp je dal zgraditi v prvi polovici 19. stoletja župnik v Vidu, don Bariša Ereš, v njem je vzidanih med drugim ok. 40 bolj ali manj poškodovanih rimskih spomenikov z napisi. V pričujoči korpus (za katerega avtorji predlagajo kratico CIN II) so vključeni tudi spomeniki z napisi iz sosednjih krajev, poleg Metkovića še iz Desna, Opuzena in Čitluka, saj so jih za razne srednjeveške in moderne gradnje